

NAUKI O KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ I MEDIACH / COMMUNICATION AND MEDIA STUDIES

Ks. RYSZARD SAWICKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1405-7297>

e-mail: rsawicki@caritas.pl

MIEDZY HEROIZMEM A DIALOGIEM. FILMOWE WYOBRAŻENIA PAPIESTWA W KULTURZE WSPÓŁCZESNEJ NA PRZYKŁADZIE FILMÓW *KAROL: THE POPE, THE MAN I THE TWO POPES*

Streszczenie: Autor podejmuje refleksję nad filmowymi wyobrażeniami papieżstwa w kontekście współczesnej kultury wizualnej, analizując dwa dzieła: *Karol: The Pope, the Man* [Karol. Papież, który pozostał człowiekiem] (2006) oraz *The Two Popes* (2019). Celem opracowania jest ukazanie, w jaki sposób współczesne kino interpretuje urząd Piotrowy w perspektywie teologicznej, kulturowej i społeczno-etycznej. Zastosowano metodę hermeneutyczno-kulturową oraz analityczno-porównawczą, co pozwoliło zidentyfikować dwa komplementarne modele przywództwa papieskiego: heroiczno-profetyczny i dialogiczno-relacyjny. Pierwszy, inspirowany postacią Jana Pawła II, akcentuje świadectwo, ofiarę i autorytet duchowy, drugi – związany z pontyfikatem Franciszka – podkreśla empatię, wspólnotę i rozeznanie. Analiza wskazuje, że oba modele nie wykluczają się, lecz wzajemnie dopełniają, ukazując papieżstwo jako przestrzeń profetycznego świadectwa i pastoralnego dialogu. Interpretacja filmowych przedstawień papieża ma również wymiar etyczno-społeczny, gdyż odsłania normatywny potencjał autorytetu moralnego w kulturze dialogu i odpowiedzialności. W ten sposób artykuł wpisuje się w interdyscyplinarny nurt badań nad relacją między teologią, kulturą a życiem publicznym.

Słowa kluczowe: papieżstwo, eklezjologia pastoralna, film religijny, teologia kultury, Jan Paweł II, Benedykt XVI, papież Franciszek, *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem*, *The Two Popes*

BETWEEN HEROISM AND DIALOGUE: CINEMATIC REPRESENTATIONS OF THE PAPACY IN CONTEMPORARY CULTURE IN THE FILMS *KAROL: THE POPE, THE MAN AND THE TWO POPES*

Abstract: Autor explores cinematic representations of the papacy within the context of contemporary visual culture, focusing on two films: *Karol: The Pope, the Man* (2006) and *The Two Popes* (2019). Its aim is to examine how modern cinema interprets the Petrine ministry from theological, cultural, and socio-ethical perspectives. Using hermeneutical-cultural and

comparative-analytical methods, the study identifies two complementary models of papal leadership: the heroic-prophetic and the dialogical-relational. The first, inspired by John Paul II, emphasizes witness, sacrifice, and spiritual authority; the second, associated with Pope Francis, highlights empathy, community, and discernment. The analysis shows that these models are not opposed but mutually enriching, presenting the papacy as a space of prophetic witness and pastoral dialogue. The study also reveals the ethical and social dimensions of papal representations, demonstrating their normative potential for shaping moral authority within the culture of dialogue and responsibility. In this way, the article contributes to the interdisciplinary research on the relationship between theology, culture, and public life.

Keywords: papacy, pastoral ecclesiology, religious film, theology of culture, John Paul II, Benedict XVI, Pope Francis, *Karol: The Pope, the Man, The Two Popes*

Wstęp

Urząd Piotrowy stanowi kluczowy element struktury eklezjalnej Kościoła katolickiego (por. Mt 16,18–19; Łk 22,32; J 21,15–17). Jego teologiczne znaczenie zakorzenione jest w nauczaniu Soboru Watykańskiego II, który określa papieństwo jako służbę jedności i znak komunii całego Kościoła¹. W ujęciu teologicznym „Tajemnica Kościoła” odnosi się do sakramentalnego charakteru wspólnoty wierzących, w której element ludzki i boski współlistnieją². Papieństwo jest rzeczywistą instytucją o złożonej naturze: historycznej, teologicznej i funkcjonalnej. Nie ogranicza się do wymiaru jurydycznego, lecz obejmuje także aspekt charyzmatyczny, ujawniający się w misji nauczania, uświęcania i pasterzowania. Papież pełni rolę widzialnego znaku jedności Kościoła powszechnego, będąc punktem odniesienia dla kolegium biskupów i wspólnoty wiernych (por. J 17,21; Kol 1,18). Okres przejścia między pontyfikatami ukazuje dynamiczny charakter tego urzędu – stanowi moment, w którym teologia papieństwa staje się nie tylko przedmiotem doktrynalnej refleksji, lecz także doświadczeniem wspólnotowym Kościoła. Współcześnie zjawisko to znajduje szerokie odbicie w debacie społecznej i medialnej, co potwierdzają badania nad wizerunkiem papieża w przestrzeni publicznej³. W kontekście globalnych przemian kulturowych i kryzysu zaufania do instytucji religijnych pytanie o tożsamość oraz rolę papieża nabiera zatem nowego znaczenia – zarówno w wymiarze eklezjalnym, jak i kulturowym.

Szczególnym polem refleksji nad współczesnym obrazem papieństwa staje się film. W polskim kontekście badawczym temat teologicznego wymiaru filmu podejmowali m.in. Marek Lis, Grzegorz Łęcicki oraz Andrzej Draguła, wskazując

¹ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, nr 18–23.

² Por. Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 40.

³ Por. G. Łęcicki, *Teologia mediów audiowizualnych jako wyzwanie XXI wieku*, „Kultura – Media – Teologia” 10(2012), s. 8–17; M. Kołtunowska, *Analiza informacji i komentarzy w telewizyjnym serwisie informacyjnym „Wiadomości” TVP 1 po zrzeczeniu się urzędu przez Benedykta XVI*, „Kultura – Media – Teologia” 16(2014), s. 62–76; J. Dziedzic, *Żałoba po śmierci Jana Pawła II. Analiza ilościowo-jakościowa Księgi kondolencyjnej „Internauci w hołdzie papieżowi Janowi Pawłowi II”*, Kraków 2009.

na potrzebę interpretacji dzieł audiowizualnych jako przestrzeni doświadczenia religijnego i komunikacji teologicznej⁴.

Produkcje takie jak *Karol: The Pope, The Man* (2006) oraz *The Two Popes* (2019) nie tylko przedstawiają biografie konkretnych papieży – św. Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka – ale oferują też projekcje społeczno-kulturowych wyobrażeń na temat władzy duchowej, świętości, autorytetu i służby. Poprzez odmienne konwencje narracyjne – hagiograficzną i dialogiczną – oba filmy ukazują dwie różne wizje papieństwa, wpisane w przemiany religijnej świadomości współczesności.

W niniejszym artykule podjęto analizę teologiczno-kulturową wizerunku papieństwa w wybranych narracjach filmowych, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów duchowości, autorytetu, wspólnotowości oraz społecznej recepcji tych przedstawień. Opracowanie opiera się na metodzie hermeneutyczno-kulturowej, inspirowanej refleksją Paula Ricoeura i Charlesa Taylora, która zakłada interpretację filmowych narracji w kontekście ich odniesień symbolicznych i znaczeń obecnych w kulturze współczesnej⁵. Zastosowano również metodę analityczno-porównawczą, umożliwiającą zestawienie dwóch odmiennych modeli papieństwa ukazanych w analizowanych filmach. Przedmiotem badania jest zatem sposób konstruowania obrazu papieża jako figury teologicznej i kulturowej w dziełach filmowych, a także interpretacja filmowych środków wyrazu, poprzez które ujawniają się wartości przypisywane władzy duchowej, dialogowi i wspólnocie w kontekście ponowoczesnej religijności. Celem opracowania jest również wskazanie, w jaki sposób film może pełnić funkcję medium komunikacji teologicznej, umożliwiając refleksję nad znaczeniem urzędu Piotrowego we współczesnej kulturze wizualnej.

Hipoteza badawcza zakłada, że analizowane filmy – *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* (2006) oraz *The Two Popes* (2019) – mimo odmiennych konwencji narracyjnych i estetycznych – przedstawiają dwa komplementarne modele urzędu Piotrowego. Pierwszy z nich można określić jako model heroiczno-profetyczny, akcentujący wymiar świadectwa, cierpienia i duchowego autorytetu. Drugi – jako model dialogiczno-relacyjny, w którym centralną kategorią jest słuchanie, rozeznanie i wspólnotowy wymiar władzy duchowej. Zestawienie tych modeli umożliwia pogłębione zrozumienie współczesnych form papieskiego przywództwa, ujawniających napięcie między tradycją a reformą, kontemplacją a dialogiem. W szerszej perspektywie badawczej hipoteza ta wpisuje się w refleksję nad funkcjonowaniem autorytetu religijnego w świecie postsekularnym, rozumianym – za Jürgenem Habermasem – jako przestrzeń, w której religia odzyskuje znaczenie w dyskursie publicznym mimo procesów sekularyzacji⁶.

⁴ Por. M. Lis, *Teologia kina*, Opole 2019; G. Łęcicki, *Media w służbie Ewangelii. Teologia mediów i komunikacji społecznej*, Warszawa 2010; A. Draguła, *Ocalić Boga. Szkice z teologii kultury*, Warszawa 2010.

⁵ Por. P. Ricoeur, *La symbolique du mal*, Paris 1960; Ch. Taylor, *A Secular Age*, Cambridge, MA 2007; G. Łęcicki, *Teologia mediów audiowizualnych jako wyzwanie XXI wieku*, s. 8–17.

⁶ Por. J. Habermas, *An Awareness of What is Missing: Faith and Reason in a Post-Secular Age*, Cambridge 2010, s. 15–27.

Analiza filmowych przedstawień papieżstwa ma również znaczenie w kontekście nauk społecznych i etyki życia publicznego. Wizerunek papieża, jako moralnego autorytetu, kształtuje nie tylko duchowość wierzących, lecz także sposób rozumienia władzy, dialogu i odpowiedzialności w przestrzeni społecznej. W tym sensie refleksja nad filmowymi narracjami papieskimi wpisuje się w interdyscyplinarne badania nad relacją między religią, kulturą a normatywnym wymiarem życia publicznego.

1. Papieństwo w perspektywie teologiczno-kulturowej

Urząd Piotrowy pozostaje jednym z najbardziej znaczących i teologicznie złożonych elementów chrześcijańskiej eklezjologii. Zakorzeniony w tradycji apostoelskiej, stanowi formę posługi jedności, przekazu wiary i troski pasterskiej nad Kościołem powszechnym (por. Mt 16,18–19; Łk 22,32; J 21,15–17). Jak zauważa Joseph Ratzinger, następca św. Piotra nie jest jedynie zwierzchnikiem instytucji, lecz sakramentalnym wyrazem *communio Ecclesiae* – jej jedności w wierze, miłości i wspólnocie⁷. W podobnym duchu Marek Żmudziński podkreśla, że funkcja Piotrowa znajduje swe teologiczne uzasadnienie w chrystologicznym paradygmacie misji: papież reprezentuje w Kościele obecność Chrystusa – Głowy i Pasterza – poprzez służbę, a nie dominację⁸. W perspektywie społeczno-kulturowej wizerunek papieża ulega jednak nieustannej reinterpretacji, warunkowanej przez kontekst historyczny i medialny. Ewoluuje on od wizerunku strażnika doktryny ku modelowi przywódcy duchowego, którego autorytet opiera się na wiarygodności, komunikatywności i zdolności do dialogu ze współczesnym człowiekiem. W kulturze kształtowanej przez pluralizm i indywidualizm refleksja nad człowieczeństwem papieża staje się istotnym wymiarem badań nad społeczną percepcją autorytetu religijnego.

To właśnie napięcie między duchowym wymiarem urzędu papieskiego a ludzką kondycją jego nosiciela, między autorytetem a potrzebą dialogu, stanowi jedno z kluczowych pól refleksji współczesnej eklezjologii. Joseph Ratzinger podkreślał, że autorytet Piotra nie ma charakteru absolutnego, lecz uczestniczy w misji Chrystusa poprzez posługę pokory i wiary⁹. W kontekście współczesnych przemian kulturowych – zwłaszcza pluralizmu, indywidualizmu i sekularyzacji – rośnie znaczenie interpretacji urzędu papieskiego w kategoriach wiarygodności osobistej i służby wspólnocie, a nie władzy jurydycznej¹⁰. Zjawisko to można odczytywać jako przejaw szerszego przesunięcia w rozumieniu autorytetu religijnego: od modelu hierarchicznego ku relacyjnemu i komunikacyjnemu¹¹.

⁷ J. Ratzinger, *Called to Communion: Understanding the Church Today*, San Francisco 1996, s. 70–72.

⁸ M. Żmudziński, *Chrystologiczny paradygmat funkcji św. Piotra i jego następców*, „Studia Warمیńskie” 57(2020), s. 157–166.

⁹ Por. J. Ratzinger, *Called to Communion: Understanding the Church Today*, s. 72–74.

¹⁰ Por. K. Rahner, *The Church and the Sacraments*, New York 1963, s. 105–110.

¹¹ Por. C. Theobald, *La réception du Concile Vatican II*, t. 1, Paris 2009, s. 214–220.

W tym sensie refleksja nad Petrynatytem odsłania wymiar antropologiczny i duchowy posługi papieskiej – pokazuje ją jako doświadczenie, w którym siła urzędu rodzi się z ludzkiej słabości, a władza z ducha służby.

W tym kontekście film jako medium kultury odgrywa istotną rolę w procesie kształtowania i reinterpretacji wizerunku Kościoła oraz jego przywódców duchowych. Sztuka filmowa, operująca obrazem, emocją i narracją, staje się jednym z narzędzi, poprzez które współczesna kultura prowadzi dialog z religią i jej symboliką. W badaniach polskich teologów (np. M. Lis, G. Łęcicki, T. Zasępa) podkreśla się, że film religijny pełni funkcję nie tylko ilustracyjną, lecz hermeneutyczną – współtworząc przestrzeń dialogu między wiarą a kulturą¹².

Jak zauważa William Fore, film może pełnić funkcję medium teologicznego, zdolnego do przekazywania treści o charakterze sakralnym w ramach świeckich form komunikacji¹³. Gerard Loughlin dodaje, że filmowe narracje nie tylko ilustrują wiarę, lecz także tworzą przestrzeń refleksji teologicznej, w której pojawiają się współczesne interpretacje sacrum¹⁴. Z kolei Grzegorz Łęcicki wskazuje, że w dobie kultury wizualnej to właśnie audiowizualne media stanowią jeden z najważniejszych kanałów teologicznego dyskursu w społeczeństwie pluralistycznym¹⁵. W świetle tych ustaleń film o tematyce papieskiej można interpretować nie jako zwykłe dzieło biograficzne, lecz jako formę teologii narracyjnej, w której obraz i dźwięk współtworzą dyskurs o autorytecie duchowym i jego recepcji w świecie współczesnym.

Sztuka filmowa coraz częściej podejmuje temat papiestwa jako fenomenu granicznego, sytuującego się na styku sfery sacrum i kultury świeckiej. W analizach z zakresu teologii mediów i antropologii religii papież bywa postrzegany jako postać łącząca wymiar transcendencji i codzienności, instytucjonalnej władzy i osobistego świadectwa¹⁶. W tym sensie film staje się narzędziem reinterpretacji symboli religijnych, a zarazem miejscem negocjowania znaczeń wrażliwości duchowej w świecie pluralistycznym¹⁷. Przedstawienia papieża w kinie współczesnym nie ograniczają się do biograficznego ujęcia – ukazują raczej model duchowego przywództwa, które konfrontuje się z wyzwaniami epoki: globalizacją, relatywizmem, kryzysem instytucji czy poszukiwaniem autentyczności. Dwa szczególnie istotne przykłady tej refleksji stanowią filmy *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* (2006) oraz *The Two Popes* (2019), które – mimo różnic estetycznych i narracyjnych – prezentują odmienne, lecz komplementarne wizje papiestwa w perspektywie kulturowo-teologicznej.

W analizowanych filmach – *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* (2006, reż. Giacomo Battiatto) oraz *The Two Popes* (2019, reż. Fernando Meirelles) –

¹² Zob. M. Lis, *Film i religia. Antologia tekstów*, Opole 2003; T. Zasępa, *Media i komunikacja społeczna w Kościele*, Lublin 2008.

¹³ W. Fore, *Religion and Film: The Convergence of Sacred and Secular*, Nashville 1997.

¹⁴ G. Loughlin, *Telling God's Story: Bible, Church and Narrative Theology*, Cambridge 1996.

¹⁵ G. Łęcicki, *Teologia mediów audiowizualnych jako wyzwanie XXI wieku*, s. 8–17.

¹⁶ Zob. C. Marsh, *Theology Goes to the Movies: An Introduction to Critical Christian Thinking*, London–New York 2007, s. 45–52.

¹⁷ Por. G. Lynch, *Understanding Theology and Popular Culture*, Oxford 2005, s. 102–115.

przedstawiono odmienne wizje papieżstwa, które można odczytywać jako dwie komplementarne odpowiedzi kultury audiowizualnej na pytanie o naturę władzy duchowej. Oba obrazy sytuują postać papieża w centrum napięcia między tradycją a współczesnością, instytucją a osobistym doświadczeniem wiary. Film *Karol* wpisuje się w konwencję kina hagiograficznego, rekonstruuąc duchowy wymiar pontyfikatu Jana Pawła II i jego znaczenie dla świadomości religijnej przełomu XX i XXI w. Natomiast *The Two Popes* przyjmuje formę dramatycznego dialogu teologicznego, w którym spotkanie Benedykta XVI i kard. Bergoglia staje się przestrzenią refleksji nad relacją między autorytetem a sumieniem. Tego rodzaju filmowe reprezentacje wpisują się w szerszy nurt kina religijnego, które – jak zauważa Marek Lis – przestaje jedynie ilustrować życie świętych, a zaczyna interpretować zjawiska duchowe w kategoriach komunikacji kulturowej¹⁸.

Oba dzieła, choć zakorzenione w odmiennych konwencjach estetycznych i narracyjnych, podejmują refleksję nad teologicznym i antropologicznym wymiarem papieżstwa. W filmie *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* centralne miejsce zajmuje wątek świętości rozumianej jako świadectwo wiary i cierpienia, ukazany w perspektywie historii XX w. Postać Jana Pawła II przedstawiona jest jako przykład heroicznego przywództwa duchowego, zakorzenionego w relacji między osobistym doświadczeniem Boga a odpowiedzialnością za Kościół. Z kolei *The Two Popes* ukazuje papieską posługę w kluczu dialogiczno-refleksyjnym, gdzie napięcie między wiarą a wątpliwością, tradycją a zmianą, staje się przestrzenią rozeznania i wzajemnego słuchania. Jak zauważa Antonio Spadaro, tego rodzaju narracje filmowe mogą odzwierciedlać „duchowy styl dialogu” charakterystyczny dla współczesnej eklezjologii, w której poszukiwanie prawdy dokonuje się w relacji, a nie w konfrontacji¹⁹. W tym sensie oba filmy ukazują odmienne, lecz uzupełniające się modele posługi papieskiej – profetyczny i dialogiczny – będące odbiciem dwóch komplementarnych wymiarów Urzędu Piotrowego.

2. Model heroiczno-profetyczny w filmie *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem*

Film *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* (2006, reż. Giacomo Battiato) stanowi przykład kina religijnego o charakterze biograficzno-hagiograficznym, w którym historia jednostki staje się przestrzenią teologicznej refleksji nad wiarą, cierpieniem i posługą. Jak zauważa Adam Garbicz, w polskim kinie recepcja postaci Jana Pawła II często przybiera formę „filmowej hagiografii narodowej”, łączącej wymiar duchowy z narracją tożsamościową²⁰.

¹⁸ A. Garbicz, M. Lis, *Filmowe portrety pontyfikatu: Jan Paweł II w 100 odsłonach*, Katowice 2007, s. 9–28.

¹⁹ A. Spadaro, *La sfida della comunicazione nella Chiesa di Papa Francesco*, Roma 2016, s. 23–27.

²⁰ Zob. A. Garbicz, M. Lis, *Filmowe portrety pontyfikatu: Jan Paweł II w 100 odsłonach...*

Narracja koncentruje się na pontyfikacie Jana Pawła II, ukazując go jako świadka sensu i proroka nadziei w epoce naznaczonej kryzysem wartości i przemianami kulturowymi. W ujęciu hermeneutyczno-kulturowym film nie tyle odtwarza biografię papieża, ile konstruuje jego teologiczny wizerunek – postać, w której wymiar ludzki i duchowy tworzą jedność posługi.

Reżyser wykorzystuje elementy epickiej narracji i symboliki sacrum, budując postać Karola Wojtyły jako figury profetycznej – człowieka, który łączy doświadczenie cierpienia z misją przekazu nadziei. W tym sensie *Karol* wpisuje się w nurt tzw. *Christ-figure films*, o których pisze Peter Malone, wskazując, że bohaterowie takich filmów uczestniczą w misji Chrystusa poprzez cierpienie, przebaczenie i solidarność²¹. W dziele Battiato duchowość Jana Pawła II zostaje przedstawiona nie jako statyczna świętość, lecz jako dynamiczna odpowiedź na dramat historii – od doświadczeń wojny i totalitaryzmu po globalne wyzwania współczesności.

Z perspektywy teologicznej film realizuje model heroiczno-profetyczny papieństwa, w którym autorytet duchowy wypływa z wiary, odwagi i świadectwa. Jan Paweł II ukazany jest jako pasterz, którego charyzmat rodzi się z doświadczenia krzyża i solidarności z cierpiącym człowiekiem. Motyw światła i krzyża – obecny w licznych scenach symbolicznych – wzmacnia interpretację pontyfikatu jako drogi uświęcenia poprzez ofiarę²². Ten obraz wpisuje się w teologiczną kategorię *testimonium*, rozumianą – za Hansem Ursem von Balthasarem – jako egzystencjalna forma objawienia: prawda o Bogu staje się widzialna w świadectwie życia człowieka, który naśladuje Chrystusa²³.

Warstwa filmowa – światło, kontrast, muzyka i rytm narracji – służy budowaniu metafory świętości jako odpowiedzialności. Bohater nie jest przedstawiony jako idealizowany heros, lecz jako człowiek świadomy ograniczeń, który swoją słabość przekracza w wierze i modlitwie. W tym sensie film Battiato ukazuje sakramentalny wymiar posługi papieskiej: papież jawi się nie jako figura władzy, lecz jako znak obecności Boga w historii. Narracja prowadzi widza ku doświadczeniu teologicznemu, w którym obraz staje się nośnikiem orędzia o nadziei i zbawieniu.

Karol. Papież, który pozostał człowiekiem reprezentuje zatem filmową teologię heroizmu wiary – duchowość, w której posługa papieska nabiera znaczenia profetycznego. Poprzez połączenie wymiaru historycznego i transcendentalnego reżyser ukazuje papieństwo jako świadectwo miłości i ofiary, a sam film staje się przykładem współczesnej teologii narracyjnej, w której obraz filmowy pełni funkcję nośnika refleksji teologicznej i kulturowej.

²¹ Zob. P. Malone, *Screen Jesus: Portrayals of Christ in Television and Film*, Lanham 2012.

²² Por. P. Ricoeur, *Temps et récit*, t. 1, Paris 1983, s. 67–73.

²³ H.U. von Balthasar, *Teologia i świętość*, Kraków 2003, s. 44–51.

3. Model dialogiczno-relacyjny w filmie *The Two Popes*

Film *The Two Popes* (2019, reż. Fernando Meirelles) reprezentuje odmienną od *Karola* estetykę i strategię narracyjną. Zamiast linearnej biografii proponuje on kino dialogu – opowieść o spotkaniu dwóch odmiennych wizji Kościoła, uosobionych przez Benedykta XVI (Anthony Hopkins) i kard. Jorge Bergoglia, przyszłego papieża Franciszka (Jonathan Pryce). Akcja filmu opiera się na serii rozmów, które stają się metaforą wewnątrzkościelnego procesu rozeznania między tradycją a zmianą, kontemplacją a działaniem.

W perspektywie teologicznej film Meirellesa wpisuje się w nurt, który można określić jako model dialogiczno-relacyjny papieżstwa. Papież jawi się w nim nie jako władca, lecz jako uczestnik wspólnoty poszukującej prawdy. W tym sensie *The Two Popes* realizuje intuicję obecnego w nauczaniu Kościoła po Soborze Watykańskim II wezwania do synodalności – rozumianej jako wspólne podążanie w wierze. Jak zauważa Antonio Spadaro, duchowy styl pontyfikatu papieża Franciszka opiera się na logice dialogu i rozeznania, w której autorytet rodzi się z otwartości na doświadczenie drugiego²⁴.

Narracyjny rdzeń filmu stanowi dialog o wierze, grzechu i przebaczeniu – rozmowa, która przekracza różnice teologiczne, aby ukazać człowieczeństwo i duchowe poszukiwanie obu bohaterów. W ujęciu hermeneutyczno-kulturowym *The Two Popes* można interpretować jako formę teologii komunikacji, w której dialog staje się przestrzenią objawienia sensu²⁵. Widz obserwuje, jak dwóch papieży – symbolizujących odmiennych adresatów współczesnego Kościoła – uczy się słuchać siebie nawzajem. Tym samym film staje się obrazową medytacją nad możliwością przebaczenia i wzajemnego zrozumienia, które poprzedza instytucjonalne decyzje.

Na poziomie filmowym Meirelles wykorzystuje kontrast przestrzeni: monumentalne, barokowe wnętrza Watykanu zestawia z prostotą rezydencji w Castel Gandolfo. Ten zabieg wizualny odzwierciedla kontrast między władzą a pokorą, a zarazem symboliczny ruch ku wspólnotcie²⁶. Montaż i światło służą tu budowaniu napięcia między ciszą modlitwy a żywiołem rozmowy, co nadaje filmowi wymiar medytacyjny.

W sensie teologicznym *The Two Popes* przedstawia papieża jako ucznia – człowieka zdolnego do zmiany, słuchania i uczenia się w dialogu. Model ten można odczytać jako kontynuację idei *Ecclesia semper reformanda* i teologii komunikacji, w której Duch Święty działa poprzez spotkanie²⁷. W ten sposób film Meirellesa staje się współczesną przypowieścią o autorytecie, który rodzi się nie z władzy, lecz z relacji i służby.

²⁴ A. Spadaro, *La sfida della comunicazione nella Chiesa di Papa Francesco*, s. 23–27.

²⁵ R. Johnston, *Reel Spirituality: Theology and Film in Dialogue*, Grand Rapids 2006, s. 112–119.

²⁶ C. Higgins, *The Visual Theology of "The Two Popes"*, „Journal of Religion and Film” 24(2020), nr 2, s. 1–15.

²⁷ D. Tracy, *Dialogue with the Other: The Inter-Religious Dialogue*, New York 1990, s. 54–60.

4. Porównanie modeli papieskich i ich znaczenie dla teologii kultury

Analiza filmów *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* (2006) oraz *The Two Popes* (2019) ukazuje dwa odmienne, lecz komplementarne modele przedstawiania papieżstwa w kulturze audiowizualnej. Oba dzieła, choć powstały w innych kontekstach historycznych i estetycznych, podejmują refleksję nad tym samym zagadnieniem – w jaki sposób duchowy autorytet może zachować autentyczność w świecie postsekularnym.

W filmie *Karol* dominuje model heroiczno-profetyczny, zakorzeniony w chrześcijańskiej tradycji świętości i świadectwa. Postać Jana Pawła II ukazana jest jako prorok i świadek, którego autorytet wypływa z osobistego doświadczenia Boga i gotowości do cierpienia. Narracja tego filmu czerpie z klasycznego paradygmatu *imitatio Christi*, w którym papież staje się widzialnym znakiem ofiary i zbawienia. Heroiczność wiary zostaje tu połączona z profetyzmem – misją głoszenia nadziei wobec świata zagubionego w relatywizmie.

Z kolei *The Two Popes* reprezentuje model dialogiczno-relacyjny, w którym władza duchowa zyskuje znaczenie poprzez relację, empatię i gotowość do słuchania. Papież jawi się jako uczestnik wspólnoty wierzących, a nie jej nieomylny arbiter. Film ukazuje przemianę rozumienia autorytetu w duchu *communio*, charakterystycznym dla eklezjologii posoborowej. Ostatecznie duchowe przywództwo nie jest tu funkcją hierarchii, lecz formą komunikacji miłości – miejscem, gdzie Bóg objawia się w relacjach międzyludzkich.

Zestawienie obu modeli pozwala uchwycić dynamiczną równowagę między profetycznym wymiarem świadectwa a relacyjnym wymiarem dialogu. W perspektywie teologii kultury oba filmy wskazują, że współczesne rozumienie papieżstwa nie może ograniczać się ani do wymiaru instytucjonalnego, ani do indywidualnej duchowości. Potrzebna jest raczej hermeneutyka współobecności – zdolność odczytywania posługi papieskiej jako miejsca spotkania między wiarą a światem, między sacrum a profanum, między słowem a obrazem.

Jak zauważa Karl Rahner, chrześcijaństwo przyszłości będzie „chrześcijaństwem refleksyjnego doświadczenia” – wiarą przeżywaną, nie tylko deklarowaną²⁸. W tym sensie oba filmy unaoczniają dwa niezbędne wymiary takiego doświadczenia: świadectwo i dialog. Razem tworzą one wizję Kościoła zdolnego łączyć wierność tradycji z otwartością na kulturę współczesną. Teologiczna analiza tych narracji filmowych ukazuje, że obraz – podobnie jak słowo – może stać się miejscem teologicznego poznania, w którym wiara znajduje swój nowy język w kulturze wizualnej.

Dla syntetycznego ukazania różnic oraz komplementarnych akcentów obu ujęć tabela 1 zestawia kluczowe cechy modeli papieżstwa przedstawionych w filmach *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* i *The Two Popes*.

²⁸ K. Rahner, *Grundkurs des Glaubens*, Freiburg 1976, s. 14–17.

Tabela 1. Porównanie modeli papieżstwa w filmach *Karol* i *The Two Popes*

Aspekt	<i>Karol. Papież, który pozostał człowiekiem</i>	<i>The Two Popes</i>
Model teologiczny	heroiczno-profetyczny	dialogiczno-relacyjny
Dominująca kategoria duchowa	świadectwo, ofiara, świętość	empatia, dialog, rozeznanie
Relacja z tradycją	wierność i kontynuacja	reforma i reinterpretacja
Wizerunek papieża	pasterz-świadek, prorok wiary	uczeń-słuchacz, poszukujący
Styl filmowy	biograficzno-narracyjny	psychologiczno-dialogiczny
Teologiczna funkcja narracji	uobecnienie świętości poprzez cierpienie	uobecnienie dialogu jako drogi zbawienia
Symbolika	światło, krzyż, cierpienie	przestrzeń, cisza, rozmowa
Recepcja kulturowa	tradycyjny odbiór religijny	uniwersalna refleksja etyczna i duchowa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie filmów *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* (reż. G. Battiato, 2006) oraz *The Two Popes* (reż. F. Meirelles, 2019).

Tabela zestawia dwa modele papieżstwa przedstawione w analizowanych filmach: heroiczno-profetyczny, reprezentowany przez postać Jana Pawła II w filmie *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem*, akcentujący świętość, cierpienie i jednoznaczny autorytet, oraz dialogiczno-relacyjny, ukazany w postaciach Benedykta XVI i Franciszka w filmie *The Two Popes*, który podkreśla empatię, wspólnotę i rozeznanie. Oba modele ujmują komplementarne aspekty urzędu Piotrowego – profetyczne świadectwo i pastoralny dialog – wskazując na złożoność teologicznego wymiaru posługi papieskiej.

Przedstawione w filmach modele papieżstwa niosą istotne konsekwencje dla współczesnej refleksji pastoralnej. Model heroiczno-profetyczny, inspirowany postacią Jana Pawła II, ukazuje potrzebę jednoznacznego autorytetu duchowego – wiarygodnego dzięki cierpieniu, wierności i konsekwencji. Może on inspirować do odwagi, misyjności i gotowości bycia znakiem sprzeciwu wobec kryzysów współczesności, zwłaszcza w kontekstach osłabionej tożsamości religijnej. Model dialogiczno-relacyjny, obecny w postaci Franciszka, podkreśla znaczenie empatii, słuchania i wspólnego rozeznawania. Wskazuje na potrzebę duszpasterstwa opartego na towarzyszeniu i współobecności, szczególnie w społeczeństwach pluralistycznych i zsekularyzowanych.

Oba modele nie wykluczają się wzajemnie. Duszpasterstwo przyszłości wymaga zarówno odwagi profetycznej, jak i pokory dialogu; zarówno zdolności przewodzenia, jak i wrażliwości na obecność drugiego człowieka. Filmowe wizerunki papieży ukazują zatem dwa sposoby realizacji tej samej misji: jeden poprzez świadectwo, drugi poprzez relację. W tym sensie mogą one inspirować do nowego stylu pastoralnego, zakorzenionego w Ewangelii i dostosowanego do złożoności współczesnego świata.

Recepcja obu filmów potwierdza znaczenie kontekstu kulturowego w odbiorze wizerunków papieży. *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* – osadzony w tradycji kina hagiograficznego – spotkał się z ciepłym przyjęciem w kręgach

katolickich, zwłaszcza w Polsce, gdzie wzmocnił narrację tożsamościową związaną z postacią Jana Pawła II²⁹. Natomiast *The Two Popes*, dzieło kina zachodniego, wzbudziło większe kontrowersje ze względu na psychologiczny portret Benedykta XVI i liberalną interpretację relacji papieskich. Choć niektórzy krytykowali nieścisłości historyczne, film zyskał uznanie jako odważna próba ukazania napięć i przemian we współczesnym Kościele. W polskiej refleksji nad recepcją papieskich wizerunków medialnych warto przywołać m.in. badania Jana Dziedzica nad społecznym odbiorem żałoby po Janie Pawle II czy opracowanie zbiorowe *40-lecie wyboru Karola Wojtyły na papieża. Czy pontyfikat Jana Pawła II zmienił świat?* (pod red. P. Skobińskiego, Warszawa 2018), które ukazują medialno-społeczny wymiar pamięci o papieżu Polaku³⁰.

W perspektywie dalszych badań teologiczno-kulturowych nad mediami warto wskazać kilka kierunków refleksji:

- analizę recepcji filmów religijnych w środowiskach świeckich i kościelnych, z uwzględnieniem czynników pokoleniowych i kulturowych;
- badanie wpływu platform streamingowych na kształtowanie religijnej wyobraźni i postrzeganie autorytetu duchowego, zwłaszcza wśród młodszych generacji;
- zastosowanie metod teologii kontekstualnej i mediów cyfrowych w badaniach nad filmem jako współczesną formą teologii narracyjnej i duchowego towarzyszenia.

Filmy o papieżach są dziś nie tylko sposobem przywoływania przeszłości Kościoła, lecz także przestrzenią namysłu nad jego przyszłością. Kształtują wyobraźnię religijną, duchowość i rozumienie władzy w świecie postsekularnym. Dlatego stanowią cenny materiał refleksji dla teologii kultury i eklezjologii medialnej, które coraz wyraźniej dostrzegają, że kultura wizualna nie jest jedynie nośnikiem teologii, ale staje się jej aktywnym współtwórcą.

Podsumowanie

Analiza filmowych wizerunków papieżstwa w dziełach *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* i *The Two Popes* potwierdza, że współczesna kultura audiowizualna staje się istotnym *locus theologicus* refleksji nad wiarą. Oba filmy, mimo różnic estetycznych i narracyjnych, ukazują papieża jako figurę poszukiwania sensu i wiarygodności w świecie pluralistycznym. W ten sposób potwierdzają postawioną we wstępie hipotezę, iż współczesne kino nie tylko interpretuje duchowy autorytet, lecz także uczestniczy w jego redefinicji – jako świadectwa profetycznego i przestrzeni dialogu.

²⁹ Recepcja filmu w Polsce splota się z dyskursem tożsamościowym, w którym postać Jana Pawła II funkcjonuje jako symbol pamięci kulturowej i integracji społecznej. Zob. *40-lecie wyboru Karola Wojtyły na papieża. Czy pontyfikat Jana Pawła II zmienił świat?*, pod red. P. Skobińskiego, Warszawa 2018.

³⁰ Zob. J. Dziedzic, *Żałoba po śmierci Jana Pawła II...*

Model heroiczno-profetyczny, widoczny w filmie o Janie Pawle II, i model dialogiczno-relacyjny, przedstawiony w spotkaniu Benedykta XVI z Franciszkiem, wyrażają dwa komplementarne sposoby rozumienia posługi Piotrowej. Pierwszy akcentuje wymiar ofiary, świętości i konsekwencji wiary; drugi – wymiar rozeznania, wspólnoty i empatii. W teologicznym sensie oba stanowią nie tyle alternatywne, ile wzajemnie uzupełniające się formy obecności Kościoła w świecie. Ich zestawienie ukazuje, że duchowe przywództwo nabiera pełni tam, gdzie łączy się odwaga głoszenia z wrażliwością słuchania.

Filmowe przedstawienia papieży pozwalają również uchwycić szerszy proces kulturowy – przechodzenie od modelu autorytetu hierarchicznego ku autorytetowi relacyjnemu. W tym sensie kino staje się laboratorium teologii kultury: przestrzenią, w której wartości ewangeliczne są reinterpretowane w języku obrazu, emocji i narracji. Teologia, podejmując dialog z kulturą wizualną, może dzięki temu odkrywać nowe formy komunikacji wiary i towarzyszenia człowiekowi współczesnemu. Film nie tylko przedstawia papieża, lecz także pomaga zrozumieć, czym jest Kościół – wspólnota świadectwa i rozmowy, prawdy i miłości, słowa i obrazu.

Filmowe wizerunki papieża ujawniają także wymiar etyczny autorytetu: pokazują, że przywództwo duchowe, podobnie jak każde przywództwo społeczne, wymaga równowagi między prawdą a dialogiem, między normą a empatią. Tak rozumiany urząd Piotrowy staje się nie tylko rzeczywistością teologiczną, ale też wzorem dla kultury dialogu i odpowiedzialności w życiu publicznym.

BIBLIOGRAFIA

Filmografia:

Battiato G. (reż.), *Karol. Papież, który pozostał człowiekiem* (*Karol: The Pope, The Man*), Włochy 2006.

Meirelles F. (reż.), *The Two Popes*, Wielka Brytania / USA / Włochy / Argentyna 2019.

Źródła:

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (21.11.1964).

Sobór Watykański II, Dekret o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* (21.11.1964).

Sobór Watykański II, Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* (28.10.1965).

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (07.12.1965).

Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* (07.12.1965).

Literatura:

Balthasar H.U. von, *Teologia i świętość*, Kraków 2003.

40-lecie wyboru Karola Wojtyły na papieża. Czy pontyfikat Jana Pawła II zmienił świat?, pod red. P. Skobińskiego, Warszawa 2018.

Draguła A., *Ocalić Boga. Szkice z teologii kultury*, Warszawa 2010.

Dziedzic J., *Żałoba po śmierci Jana Pawła II. Analiza ilościowo-jakościowa Księgi kondolencyjnej „Internauci w hołdzie papieżowi Janowi Pawłowi II”*, Kraków 2009.

Fore W., *Religion and Film: The Convergence of Sacred and Secular*, Nashville 1997.

Garbicz A., Lis M., *Filmowe portrety pontyfikatu. Jan Paweł II w 100 odsłonach*, Katowice 2007.

- Habermas J., *An Awareness of What is Missing: Faith and Reason in a Post-Secular Age*, Cambridge 2010.
- Higgins C., *The Visual Theology of „The Two Popes”*, „Journal of Religion and Film” 2020, nr 2, s. 1–15.
- Johnston R.K., *Reel Spirituality: Theology and Film in Dialogue*, Grand Rapids 2006.
- Kołtunowska M., *Analiza informacji i komentarzy w telewizyjnym serwisie informacyjnym „Wiadomości” TVP 1 po zrzeczeniu się urzędu przez Benedykta XVI*, „Kultura – Media – Teologia” 2014, nr 16, s. 62–76.
- Lis M., *Pięć lat pontyfikatu z końca świata*, w: *Mosty, nie mury. 5 lat pontyfikatu Franciszka*, pod red. M. Lisa, Opole 2018, s. 7–15.
- Lis M., *Teologia kina*, Opole 2019.
- Loughlin G., *Telling God's Story: Bible, Church and Narrative Theology*, Cambridge 1996.
- Lynch G., *Understanding Theology and Popular Culture*, Oxford 2005.
- Łęcicki G., *Teologia mediów audiowizualnych jako wyzwanie XXI wieku*, „Kultura – Media – Teologia” 2012, nr 10, s. 8–17.
- Malone P., *Screen Jesus: Portrayals of Christ in Television and Film*, Lanham 2012.
- Marsh C., *Theology Goes to the Movies: An Introduction to Critical Christian Thinking*, London–New York 2007.
- Rahner K., *Grundkurs des Glaubens*, Freiburg 1976.
- Rahner K., *The Church and the Sacraments*, New York 1963.
- Ratzinger J., *Called to Communion: Understanding the Church Today*, San Francisco 1996.
- Ricoeur P., *La symbolique du mal*, Paris 1960.
- Ricoeur P., *Temps et récit*, t. 1, Paris 1983.
- Spadaro A., *La sfida della comunicazione nella Chiesa di Papa Francesco*, Roma 2016.
- Taylor C., *A Secular Age*, Cambridge, MA 2007.
- Theobald C., *La réception du Concile Vatican II*, t. 1, Paris 2009.
- Tracy D., *Dialogue with the Other: The Inter-Religious Dialogue*, New York 1990.
- Zasępa T., *Media i komunikacja społeczna w Kościele*, Lublin 2008.
- Żmudziński M., *Chrystologiczny paradygmat funkcji św. Piotra i jego następców*, „Studia Warمیńskie” 2020, nr 57, s. 157–166.

